

KASNOCARSKA GROBNICA IZ VOJNIĆA

UDK 904 (497.5) "652"

Primljeno/Received: 1999. 10. 15.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Mirjana Sanader

HR-10000 Zagreb

Arheološki zavod, Filozofski fakultet

I. Lučića 3

Na lokalitetu Vinogradina u selu Vojnić nedaleko Garduna, koji je smješten na prostoru nekadašnjeg rimskog vojnog logora Tilurij, istražena je 1997.g. antička grobnica. U grobnici su se djelomično sačuvale kosti dvojice pokojnika, glinena svjetiljka, više oštećenih tegula, pojasna kopča i križolika fibula. Grobnica je zidana od obrađenog kamena nejednakih veličina te je na istočnoj strani imala ulaz. Bila je prekrivena s dvije dobro sačuvane rimske nadgrobnje stele.

Ključne riječi: Tilurij, Vojnić, vojni logor, antička grobnica, stela, svjetiljka, pojasna kopča, križolika fibula

Kada smo u svibnju 1997. godine započeli s istraživanjima na mjestu nekadašnjeg rimskog vojnog logora Tilurij na kojem se danas nalazi selo Gardun, dojavljeno nam je o nalazu grobnice u susjednom selu Vojnić.¹ (Zaninović 1996: 259 – 272. i 280 – 292.) Naime vlasnik se parcele želio osloboditi teškoga i velikoga kamenog bloka za koji mu je prilikom oranja stalno zapinjao plug, a kojega se on, zbog njegove izuzetne težine i mjera, nije mogao sam riješiti. Valja reći da je dotični lokalitet u selu Vojnić poznat pod imenom Vinogradina, a vlasnik mu je Mirko Jurčević pok. Marka.

Nakon izlaska na teren vidjeli smo da je vlasnik samoinicijativno skinuo humusni sloj zemlje ispod čega su se pokazale dvije kamene ploče. Jedna je ploča bila

dijelom odmaknuta od druge, a zatekli smo i sinčića vlasnika koji se nalazio unutar grobnice te se, zajedno s drugom djecom, zabavljao vađenjem kostiju. Odmah smo uočili da se radi o komori pokrivenoj dvjema pločama koje su, kako kaže sam vlasnik, prvi put otkrivene 1938./39. godine. Već tada nakon otkrića, ploče su bile razmaknute jedna od druge i tadašnji je vlasnik, pokojni otac Jurčevićev, bio ušao u podzemni prostor. Po pričama njegova sina a sadašnjeg vlasnika, obitelj je znala da se radi o grobnici, međutim nije bilo moguće saznati je li u to doba grobnica bila prvi put otvorena ili se to dogodilo još ranije.²

Nakon ovih saznanja bilo je potrebno brzo prekinuti devastaciju objekta pa smo uskoro prišli arheološkom zaštitnom istraživanju.³

---

¹ O vojnom značenju Tilurija u antici napisao je prof. M. Zaninović studiju koja je bila veliki poticaj današnjim arheološkim istraživanjima na Gardunu .

² Iz razgovora s vlasnikom nije nikako bilo moguće saznati je li iz grobnice vađeno bilo što od njenog inventara. Međutim stanje tog inventara, razmravljeni i istrunjeni ostaci kostiju, razbijene tegule od kojih je jedna bila čak naslonjena u kutu grobnice, te ispremiješanos čitavog nalaza unutar grobnice, izravno upućuje na sustavno pretraživanje grobnog sadržaja. Pitanje se postavlja kada i koliko puta se grobnica otvarala.

³ Zaštita je trajala od 1. do 3. lipnja, a u terenskoj ekipi sudjelovala je M. Sanader, arheolog, K. Rončević, dokumentarist kao i M. Jučević i N. Bilić, radnici. Na ovom bih se mjestu zahvalila i kolegicama M. Šmalcelj, M. Milićević, M. Šegvić, Z. Kanaet i B. Migotti na poticajnim razgovorima.

slika 1 Kasnocarska grobnica iz Vojnića neposredno nakon otvaranja 1997.

Otklonjeni humusni sloj zemlje bio je visok oko 30 cm, dugačak 2,30 m a širok 1,50 m. Već nakon prvog promatranja uočeno je da su ploče kojima je grob bio pokriven rimske nadgrobne stele. Stele su, kao uostalom i čitava grobnica, bile vrlo dobro sačuvane. Ona koja je bila postavljena bliže ruba polja bila je okrenuta natpisom prema gore dok je druga bila položena natpisom prema unutrašnjosti groba. Nakon što su uklonjene stele pokazala se grobnica, sagrađena od tesanog kamenja različitih veličina.

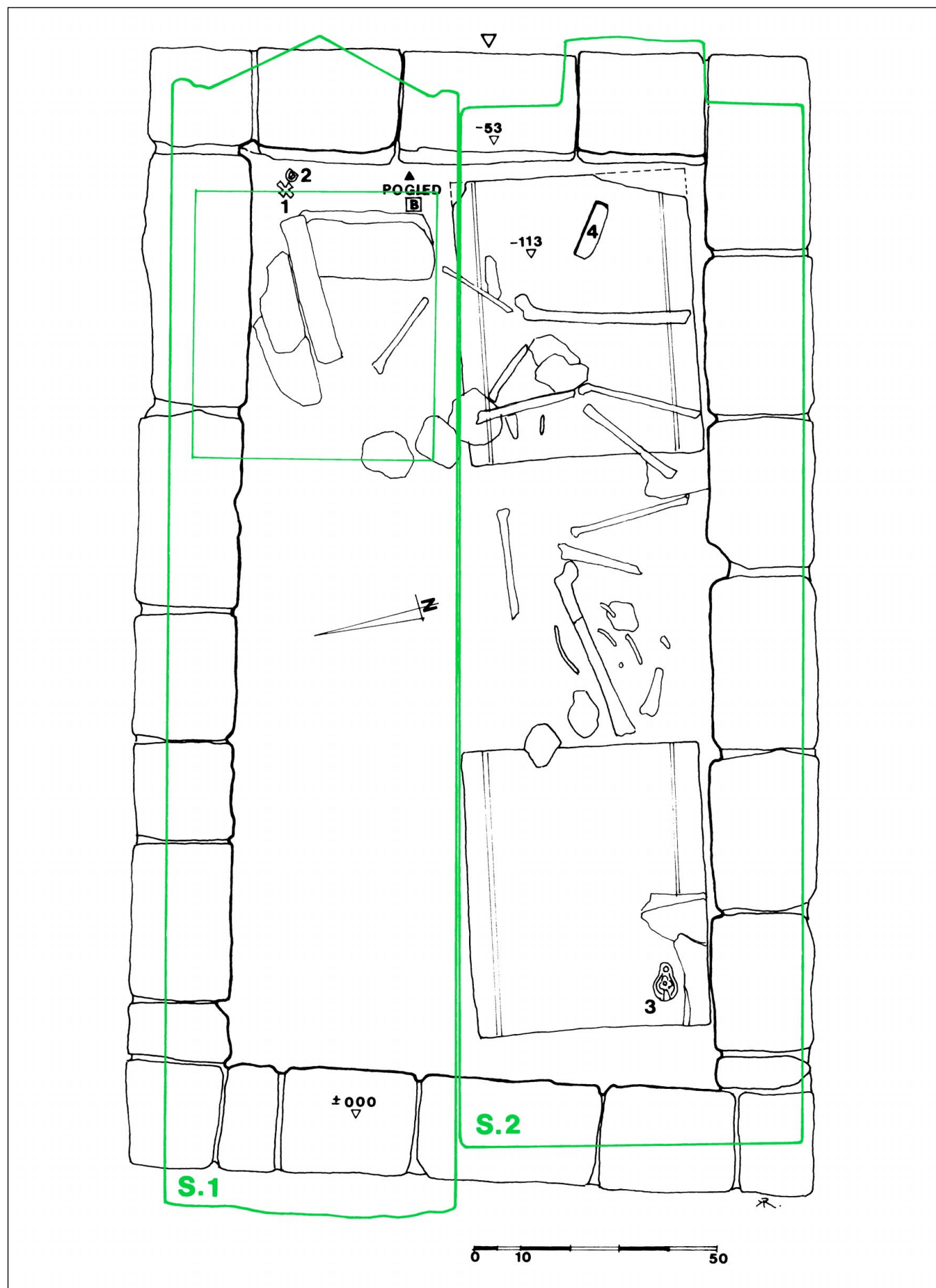
Od kostura pokojnika sačuvale su se djelomično samo ispremiješane velike kosti. Većina je rimskih tegula koje su služile za ukop bila slomljena i razbacana, dok je jedna bila naslonjena na sjeveroistočni ugao grobnice.⁴ Od priloga koji su bili u grobnici sačuvana je jedna glinena uljanica. Od odjeće pokojnika sačuvane su samo brončana pojasna kopča, kao i brončana fibula u obliku križa.

Nakon što je grobnica dokumentirana, a nalazi pohranjeni, obložena je geotekstilom i ponovo zatrpana.

Topografski položaj

Selo Vojnić čini dio grada Trilja a smješteno je zapadno i južno od sela Garduna (također dio grada Trilja). Oba sela graniče jedno s drugim. Veliki dio Garduna nalazi se na teritoriju nekadašnjeg rimskog vojnog logora (Sanader 1998: 243 – 255). Logor je bio smješten na sjeveroistočnom dijelu visoravni koja se uzdiže iznad desne obale rijeke Cetine. Na lokalitetu crkve sv. Petra, na istoku, apsolutna visina dosiže 429 m. Stoga se dominantnog strateškog mjesta pruža pogled, kako na rijeku Cetinu i prijelaze preko nje tako i na sva okolna polja i visoravni. Naravno da se s toga mjesta dalo nadgledati i prometnice, što je bilo važno jer je prema Tiloriju vodila cesta iz Salone, da bi se upravo tu, na Cetini, na mjestu današnjega grada Trilja, koji se u antičkim itinererima spominje kao *Pons Tilorii*, račvala u dva pravca. Jedan je pravac išao prema nekadašnjem Delminiju na sjeveroistoku, a drugi prema Naroni na jugoistoku. Prostor se logora prema sjeveru, na mjestu gdje se nalazi lokalitet Međine, stepenasto penje do

⁴ Čini se da je tegula nedavno postavljena na zid ne bi li se lakše pregledao sadržaj grobnice.

slika 2 Crtelj grobnice iz Vojnića i njenog inventara

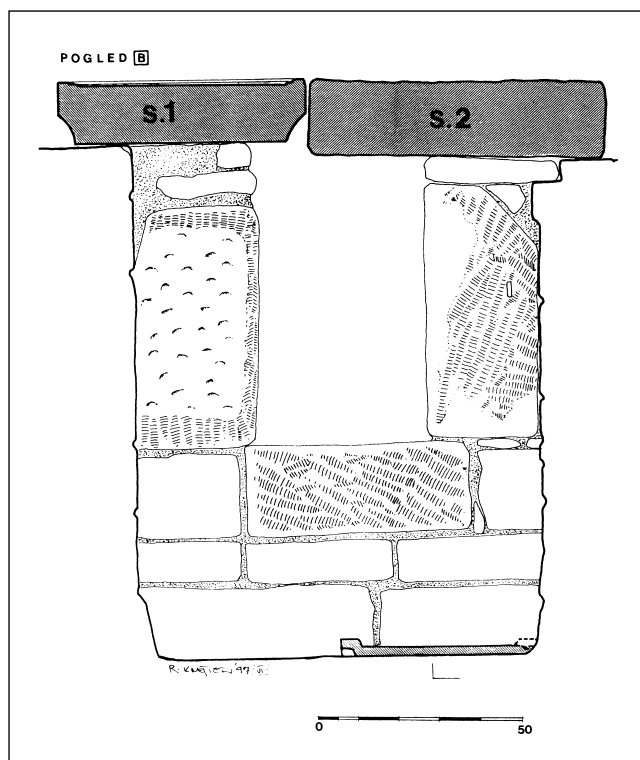
visine od 440 m, dok se na jugu prema lokalitetu Podvornice teren spušta na 377 m. Prema zapadu i jugu područje današnjeg sela Gardun graniči, kako rekosmo, s teritorijem sela Vojnić (Zaninović 1996: 282.) Na ulazu u samu vojničku dolinu nalaze se i danas ostaci ilirskog bedema zvanog Prizida. Taj je bedem zatvarao prilaz s visoravni Poda, a pružao se od krajnjega juga Čemernice, tj. brda Bračice do lokaliteta Kusića gomile koja se nalazi istočno od sela Bučani. Ovi su bedemi igrali sigurno veliku ulogu u zaštiti prilaza ilirskoj gradini koja se nekada nalazila na području Tilurija.

Samo se selo Vojnić, koje danas broji nešto više od 500 stanovnika, smjestilo na južnoj strani blage padine doline uz cestu, koja od Garduna preko Vojnića vodi prema zapadu i glavnoj cesti Sinj – Split i koja je gotovo paralelna sa cestom Trilj – Sinj.

Grobnica (sl. 2)

Grobnica je zidana podzemna komora pravokutnog oblika, orijentirana u pravcu istok-zapad, dimenzija 2,35 x 1,43 m, mjereno od vanjskog ruba. Prilikom slaganja grobnice rabljeni su tesani kameni blokovi kao i manje kamenje, sve povezano manjim količinama žbuke. Završetak zidova činila su dva reda uglavnom ravnomjernog, niskog kamenja. Konstrukcija nema temelja, zidalo se na ilovači koja čini i podnicu grobnice. Veće bočne stranice grobnice od vanjskog ruba imaju dimenzije 2,35 x 1,15 m, dok su mjere bočnih stranica 1,43 x 1,15 m. U konstrukciji zida istočne strane grobnice učinjen je, uz pomoć tri pravokutna, uredno tesana kamena, otvor veličine 0,69 x 0,42 m. Ovaj je otvor nađen zatrpan neobrađenim manjim kamenjem pomiješanim sa zemljom. (slika 3)

Grobnica je pokrivena dvjema kamenim stelama od kojih je jedna dimenzija 24,5 x 0,61m, a druga 2,31 x 0,74m, i koje su postavljene izravno na zadnji red kamenog zida. Na podu od ilovače vide se ostaci žbuke koja potječe sa zidova. Unutar grobnice ležali su razbacani tek ostaci kostiju dvojice pokojnika, i to pomiješani s komadima rimskih tegula. Na jednom komadu tegule može se djelomično pročitati pečat radionice *leg IIII*. Kosti su bile pomaknute uz južnu i istočnu stijenku grobnice. U sjeveroistočnom kutu grobnice ležala je brončana križolika fibula kao i brončana pojasna kopčica. U jugozapadnom dijelu grobnice nalazila se glinena svjetiljka. Čitav inventar grobnice bio je pomiješan s ostacima žbuke i zemlje.

slika 3 Otvor grobnice

E. Dyggve je izradio tipologiju zidanih podzemnih grobnih komora u Saloni iz vremena kasne antike (Dyggve 1951; Cambi 1984: 227 - 241) koja je uglavnom i danas prihvaćena.⁵ Među najčešćim tipovima ne samo salonitanskih kasnoantičkih grobnica su, uz one sasvim jednostavne sagrađene od ploča, i zidane podzemne grobnice koje su se prekrivale jednom ili više vapnenačkih ploča. Ove su se ploče morale micati da bi se ponovo moglo ući u grobnicu. Ako je komora bila veća, imala je bačvasti svod, ali i ulaz kojim je bilo omogućeno naknadno ulaženje u grobnicu.

Arhitektonska konstrukcija grobnice iz Vojnića sadrži sve elemente navedenog salonitanskog grobnog tipa. To je veća podzemna grobna komora prekrivena dvjema kamenim pločama. Takve grobnice po Dyggve-u nemaju otvor jer je takav otvor, odnosno ulaz, primijećen kod grobnica s bačvastim svodom. Međutim, ova naša vojnička grobnica ima baš to: ulaz s istočne strane. (Dyggve 1996: 80; Bojanovski 1964: 107; Cambi 1993: 150).⁶ Dakako da grobnica iz Vojnića nije izuzetak, (Milošević 1998: 206)⁷ a jedna od najzanimljivijih je otkrivena 1979. godine u blizini Dugopolja (Cambi 1983: 150). Ta grobnica koja je bila pokrivena dvjema

⁵ N. Cambi je ukazao da su se te grobne komore nazivale latinskim tehničkim terminom *piscina*.

⁶ Da bi se mogle koristiti ovim ulazom grobnice su morale imati i rov kojim se prilazilo ulazu. Ovaj rov naziva E. Dyggve *pozzetto*. Tim se izrazom služi i I. Bojanovski, dok N. Cambi izbjegava upotrebu tog termina napominjući samo da takve konstrukcije nisu još dovoljno proučene.

⁷ A. Milošević spominje jednu zidanu grobnicu s otvorom, iz blizine Lučana u Cetinskoj Krajini. Po crtežima koji dokumentiraju nalaze susjednih grobova istog razdolja lako se može uočiti tipološka sličnost svjetiljke i pojasne kopčice s nalazima iz naše vojničke grobnice.

slika 4

rimskim stelama također ima otvor na istočnoj strani. Premda su po tim elementima slične, vojnička i dugopoljska se bitno razlikuju po materijalu koji se koristio prilikom njihove gradnje. Dugopoljska grobnica je naime, ne samo pokrivena dvjema rimskim stelama, nego je i u potpunosti bila sagrađena od stela.⁸

Stele

1. Stela Lucija Anharena

vis. 230,6 cm; šir. 60 cm; deb. 16 cm

visina slova varira od 4 do 2 cm

Ova je stela bila položena na grobnicu licem prema gore sa zabatom poviše otvora. Gornji dio stele čini trokutasti zabat s akroterijima sa strane. Akroteriji su se sastojali od ravnog postamenta i palmete. Sačuvan je dio palmete desnog akroterija dok je od lijevoga sačuvan samo donji dio postamenta. Zabat je na unutrašnjim rubovima profiliran, a u njegovom središtu je glava Gorgone. Kosa joj je podijeljena po sredini i na krajevima se izvija prema van, čineći krilca. Na širokom su licu razmaknute oči i pune usne. Ispod kose s obje

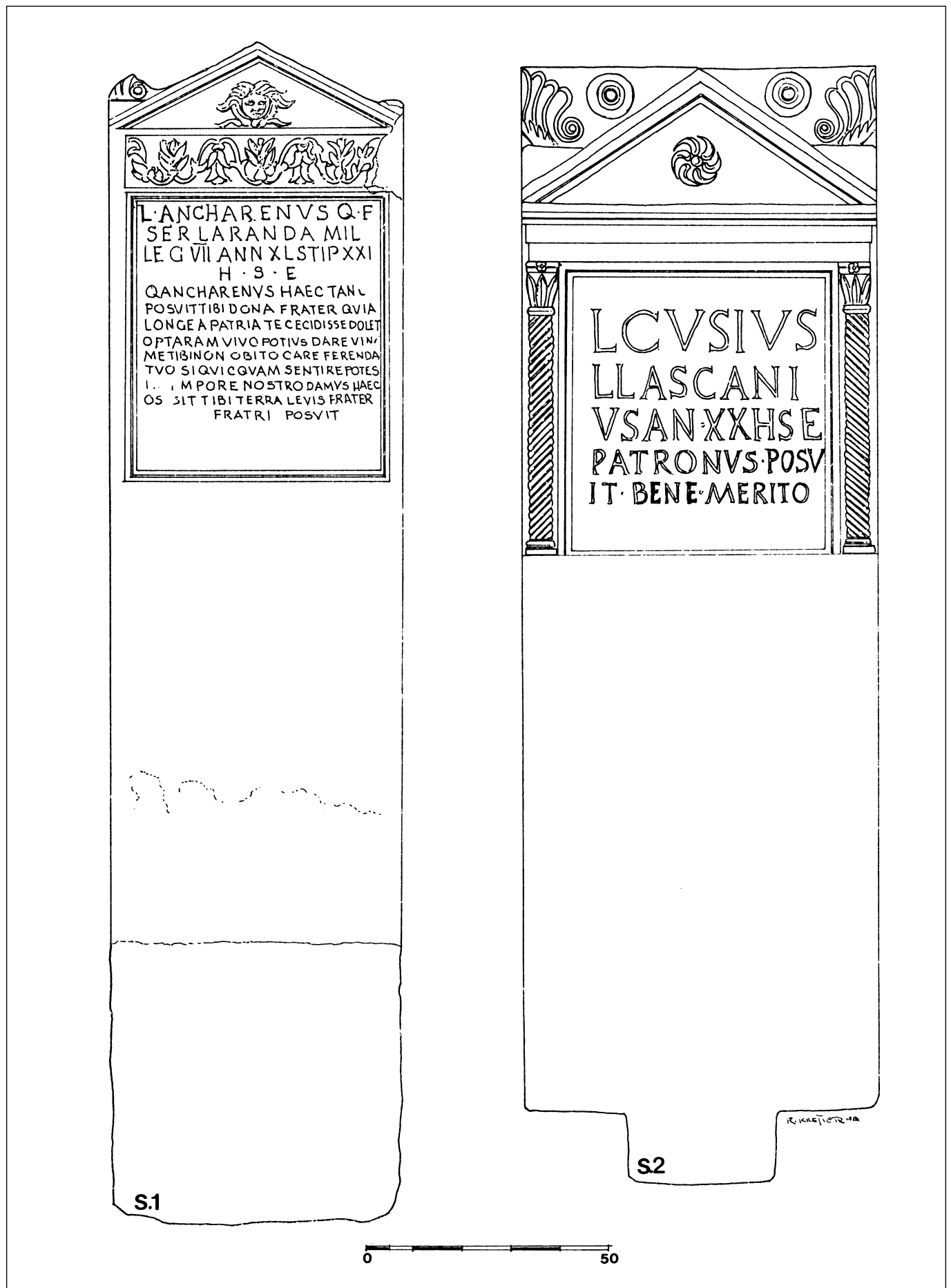
slika 5

strane lica spuštaju se zmije povezane ispod brade. Pod zabatom je friz načinjen od biljne vitice položene u široku spiralu, u čijih se pet udubljenja izmjenjuju biljne čaške s listovima. Vitica s obje strane završava izbojcima. Ispod friza se nalazi natpisno polje uokvireno profilom u obliku slova S. Natpis glasi:

L. ANHARENUS Q. F.
SER LARANDA MIL
LEG VII ANN XL STIP XXI
H. S. E

Q. ANHARENUS HAEC TAN . . . 5
POSVIT TIBI DONA FRATER QVIA
LONGE A PATRIA TE CECIDISSE DOLET
OPTARAM VIVO POTIUS DARE VI . .
. . . NON OBITO CARE FERENDA
TVO SI QVICQVAM SENTIRE POTES 10
. . . MPORE NOSTRO DAMVS HA . C
. . .SIT TIBI TERRA LEVIS FRATER
FRATRI POSVIT

⁸ U svome radu o datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine (Paškvalin 1970: 669). piše V. Paškvalin, između ostaloga, i o dvjema kasnoantičkim grobnicama iz Donjih Vrtoča koje je objavio F. Fiala. Tom prilikom V. Paškvalin kritizira Fialu zbog konstatacije da su grobnice iz D. Vrtoča imale ravan krov. Čini se da je V. Paškvalin bio prekritičan prema Fialinim crtežima jer je poznato više grobnih komora s otvorom, a koje nisu bile nasvođene nego prekrivene ravnim pločama.

slika 6 Stela Lucija Anharena i stela Lucija Kusija Askanija

L(ucijus) Ancharenus Q(uinti) f(ilius) Ser(gia) triba (domo) Laranda mil(es) leg(ionis) VII(septima) ann(or)um XL(quadr)aginta stip(endiorum) XXI(vigintiunorum) h(ic) s(itus) e(st)5 Q(uintus) Ancharenus haec tan[...?]/ posuit tibi dona frater quia/ longe a patria te cecidisse dolet/ optaram vivo potius dare vi[na]/ [...]non obito care ferenda/ 10 tuo si quicquam sentire potes/ [...]mpore nostro damus haec/ [...] sit tibi terra levis frater/ fratri posuit.

Premda je stela vrlo dobro sačuvana natpis je na nekim mjestima bio sasvim nečitljiv.⁹ Stela pripada Luciju Anharenu sinu Kvinta, upisanog u tribus Sergija iz maloazijske Larande.¹⁰ Ovaj je pripadnik VII. legije umro u dobi od 40, godina a u vojnoj je službi proveo 21 godinu. Luciju Anharenu spomenik je podigao njegov brat, koji se zvao kao i njihov otac Kvint.¹¹

Kvint je bratu na grob dao uklesati i prekrasan epigram kojim jasno izražava svoju žalost, jadajući se nad sudbinom, te mu između ostaloga poručuje da mu je krivo što mu ne može živome dati vina nego ga, eto, izljuje na grobu. Kako nam je do sada poznato više tilurijskih nadgrobnica, izgleda da je uz klesarsku radionicu u Tiluriju bio aktivan i kakav epitafičar, koji je sam ili po predlošcima pisao epitafe (Rendić-Miočević 1987: 223 – 229).

Rubovi stele djelomično su otučeni. Ispod natpisa je ravno neuokvireno polje bez reljefa.

2. Stela Lucija Kusija Askanija

vis. 230 cm; duž. 72 cm; deb. 19 cm
visina slova varira od 9 do 4 cm.

Ova je stela bila položena licem prema grobnici, a njen se utor nalazio prema istoku iznad otvora grobnice. Na gornjem dijelu pravokutne stele uklesan je zabat. Zabat je trokutast i profiliran S-profilom s kutnim akroterijima. Akroteriji se sastoje od ravnog postamenta i palmete. Između gornjeg lijevog i desnog ruba zabata i palmeta nalaze se ukrasi u obliku koncentričnih krugova. U središtu zabata je rozeta. Donja stranica zabata je profilirana S- profilom i leži na arhitravu s dvije fascije jednake debljine. Na gornjoj fasciji arhitrava 26 cm od ruba vidljiva je rupica promjera 1,5 cm. Ista takva rupica nalazi se na lijevom rubu zabata. Čini se da su ove rupice učinjene naknadno. Arhitrav nose tordirani stupići, ukrašeni kapitelom od jednog reda akantova lišća i abakom u čijoj je sredini jedan floralni ukras. Stupići stoje na bazi koja se sastoji od plinte i

jednog tora. Među stupićima je polje s natpisom uokvireno profilom. Natpis glasi:

L. CVSIVS
L. L. ASCANI
VS. AN. XX. H. S. E
PATRONUS. POSV
IT. BENE. MERITO

L(ucius) Cusius/ L(uci) l(ibertus) Ascani(us) an(norum) xx(viginti) h(ic) s(itus) e(st)/ patronus posu/ 5 it bene merito

Ova stela pripada Luciju Kusiju Askaniju oslobođeniku, koji je umro kao dvadesetogodišnjak. Spomenik mu je podigao gospodar.

Stela je bila na grobnicu položena s natpisom prema unutrašnjosti groba, tako da je desni rub stele bio naslonjen na južni rub grobnice. O tom je položaju ovisila i sačuvanost površine stele. Naime i ona i dijelovi koji nisu bili na neki način zaštićeni od isparavanja iz grobnice sasvim su bijeli jer se površina kamena ljuštila. Ovakve procese zabilježio je i N. Cambi kod stela iz Dugopoljske grobnice (Cambi 1993: 170 – 171). (sl. 6)

Tegule

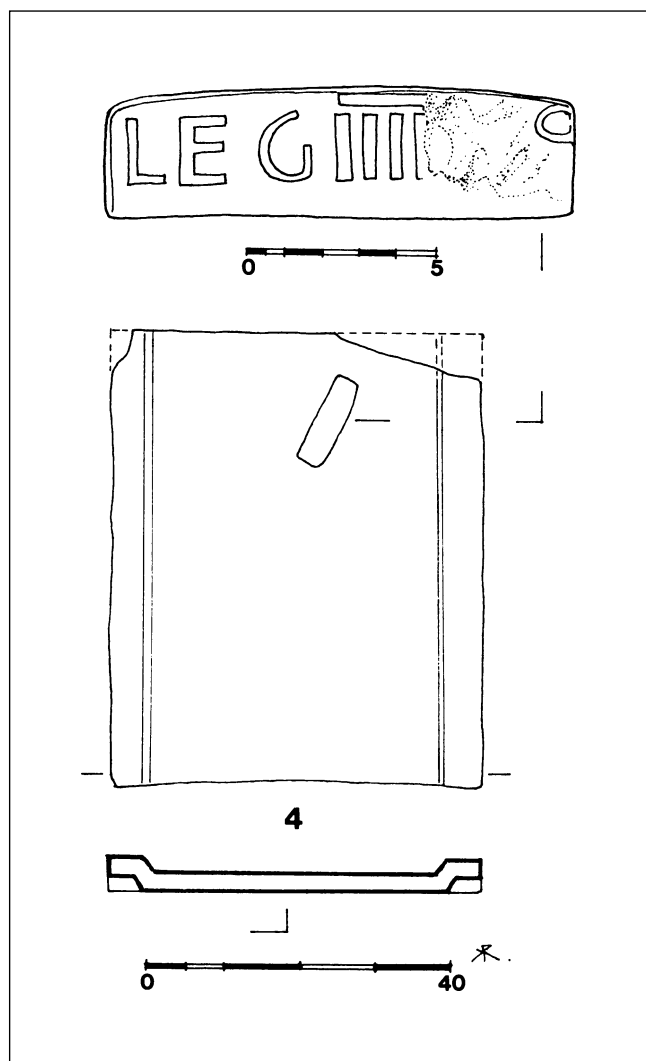
okercrvena pečena glina
mjere tegule s pečatom 58 x 48 x 2,5 cm
mjere pečata 12,4 x 3,4 cm
vis. slova od 1,6 cm do 2 cm

Unutar grobnice nalazilo se više rimskih glinenih opeka – tegula. Sasvim se sačuvala samo jedna tegula koju smo našli naslonjenu u jugozapadnom kutu grobnice, dok su djelomično sačuvane tri, na samom podu grobnice, poredane jedna iza druge, uz njen južni zid. Zbog takvog rasporeda tegula možemo pretpostaviti da je jedan pokojnik bio pokopan ispod tegula složenih na dvije vode. Ostale su tegule bile zdrobljene i razbacane. Tegule su okercrvene boje. Veličina tegule s pečatom iznosi 58 x 48 x 2,5 cm. visina izvijenih dužih rubova je 5,5 cm. Na teguli je sačuvan i pečat radionice koja ju je izradila. Pečat je imao 9 znakova od kojih je vidljivo sedam, i to: *Leg IIII*.. Dakle, tegulu su izradili lončari legije IV Flavia Felix. Za ovu se legiju smatra da je kratko vrijeme boravila u Burnumu odakle je 86.

⁹ Za što bolje iščitavanje natpisa snimili smo stelu digitalnom kamerom te smo uz pomoć računala dodavanjem više ili manje različitih boja, mijenjanjem količine svjetla te stvaranjem sjena uspjeli pročitati natpis. Želim se u ovoj prigodi posebno zahvaliti prof. dr. Darku Novakoviću na pomoći u iščitavanju natpisa.

¹⁰ Laranda se danas naziva Karaman, a nalazi se u Turskoj sjeveroistočno od Konye.

¹¹ Već duže vremena poznata je jedna druga stela iz Tilurija podignuta za Tita Anharena. Ovaj Tit Anharen sin Tita upisan u tribus Sergija, također je rodom iz Larande. Ova se stela citira među ostalima u CIL III 2709 i I. Fadić, 1997., str.105).

slika 7 tegula s pečatom, I. st.

godine otišla u Meziju (Betz 1939: 46; Wilkes 1969: 97). (sl. 7)

Svjetiljka

smeđocrvena glina

duž. 11,4 cm; šir. 7,5 cm; vis. 4,7 cm

U jugozapadnom kutu groba položena na jednu tegulu nalazila se vrlo dobro sačuvana, premda ponešto izlizana, glinena svjetiljka. Svjetiljka je kruškolikog ovalnog oblika, s punim drškom i ima dva otvora različite veličine. Na manjem je disku, oko otvora za ulje, rozeta s tri široke latice. Na ramenima svjetiljke, od drška do većeg otvora za svjetlo, nalazi se ukras u obliku borovih grančica. Dno svjetiljke čini okrugli prsten s cilindrom, u čijoj se sredini nalazi plitka, dosta istrošena kanelura. Boja svjetiljke je smeđocrvena.

Premda u literaturi nismo pronašli identične primjerke ovakvih svjetiljki po određenim tipološkim oznakama možemo je datirati u IV. – V. st. (Ivany 1935; Menzel 1954; Vikić-Bilančić 1976). (sl. 8)

Pojasna kopča

bronca, željezo

duž. pređice 2 cm; šir. pređice 3,6 cm;

duž. okova 2,6 cm; šir. okova 2,7 cm

duž. trna 1,6 cm; šir. trna 0,4 cm

Na sjeveroistočnom dijelu grobnice, skoro uz kut zida, pronađena je pojasna kopča, sastavljena od pređice i okova od bronce i s trnom od željeza. Kopča je prekrivena zelenom i smeđom patinom, te je dosta stanjena i istrošena. Pređica kopče je ovalna, u sredini sedlasto povijena, nejednakih rubova. Dio pređice na kojem je zakvačen okov, je uži, dok je gornji, vidljivi dio deblji, s vanjskim rubom sedlasta oblika i ornamentima od punciranih kružića. Kvadratni okov je od dvostrukog lima povezan trima zakovicama od kojih je jedna oštećena, te prorezom za trn. Trn kopče je željezni. Ova se kopča može datirati u IV. st. (Bullinger 1969: 23 –25; Košević 1991: 67 - 68; Milošević 1998: 116,206, 257; Sokol 1998: 36 – 37). (sl. 9)

Križolika fibula

bronca

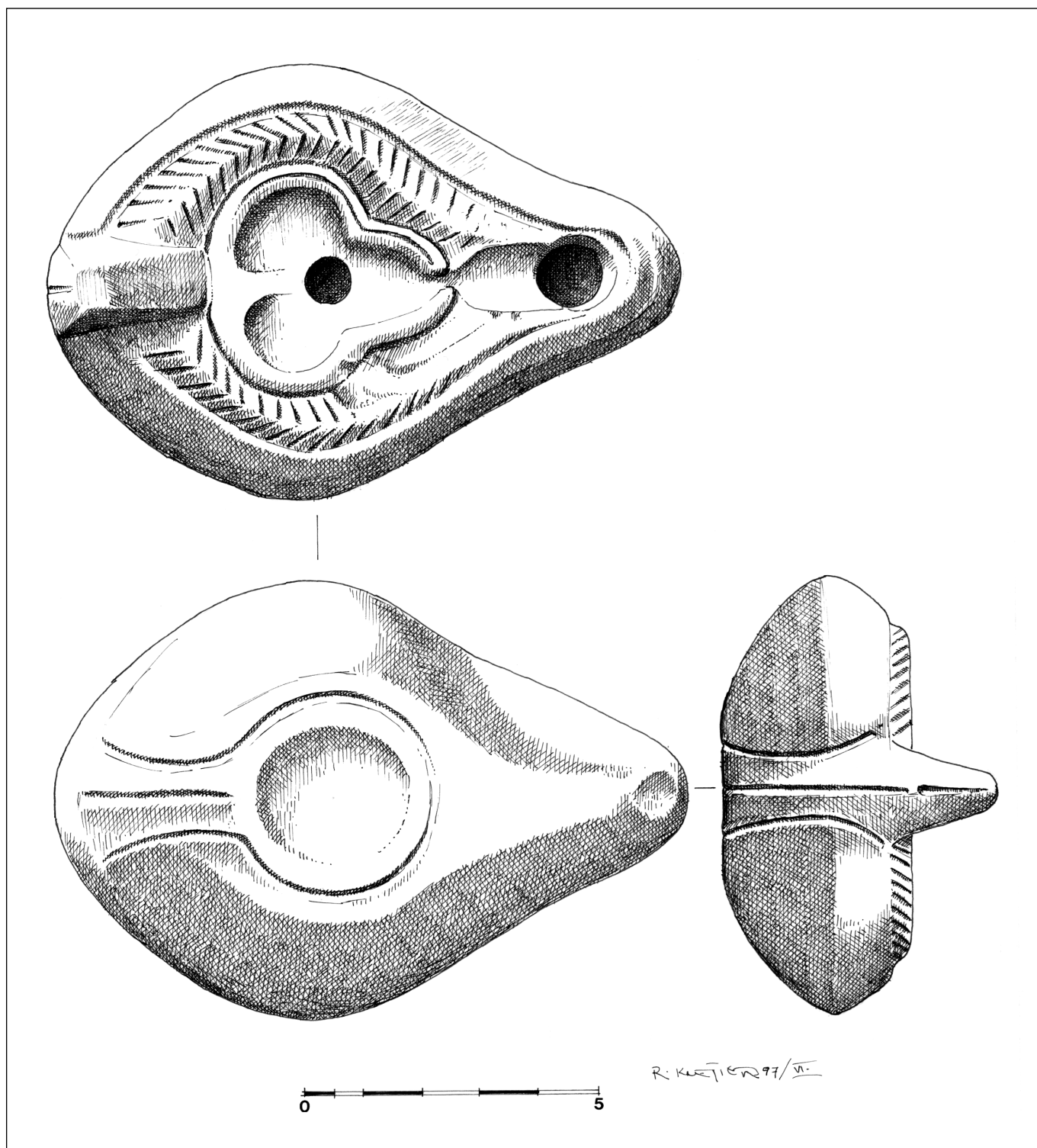
vis. 3,7 cm; šir. 2,8 cm;

Ova je izuzetna fibula ležala u sjeveroistočnom kutu grobnice. Načinjena je od bronce na kojoj se vidi zelena i smeđa patina. Sastoji se od četiri kraka pri čemu su lijevi i desni krak neznatno kraći. Lijevi krak je na vrhu širok 1 cm, na dnu 0,8 cm a dug 0,9 cm. Krak je ukrašen trima kružnim ukrasima. S njegove donje strane sačuvan je fragment igle i ostatak grubo tkane tkanine. Desni krak je širok na vrhu 1,1 cm, na dnu 0,7 cm dok mu je dužina 1 cm. Ukrašen je trima kružnim ukrasima. Na poleđini je sačuvana kukica za iglu. Gornji krak ima dužinu 1,4 cm. Širina gornjeg dijela je 1,2 cm, a donjega 0,8 cm. Ukrašen je dvjema kružnim ukrasima. Donji krak je dug 1,5 cm, na gornjem rubu širok 1,3 cm a na donjem 0,7 cm. Ukrašen je trima kružnim ukrasima. U sredini križa nalazi se ukras od 1 kružnog ornamenta.

Na području Hrvatske pronađeno je do sada 15 primjeraka križolikih fibula (VINSKI 1968: 103 – 166; JURIC 1998: 1091 – 1106). Te se fibule datiraju u vrijeme VI. i VII. st. što i mi predlažemo kao vrijeme datiranja za ovu križoliku fibulu iz Vojnića. (sl. 10)

Zaključak

Premda je ova grobnica iz Vojnića u najnovije vrijeme bila najmanje dva puta nasilno otvarana ipak je sačuvan dio inventara. Graditelji grobnice poslužili su se obrađenim kamenjem i opekama napuštenih zgrada iz obližnjeg logora Tilurija. Neko od kamenja, naročito ono kojim se konstruirao otvor u grobnici, nevjesto su

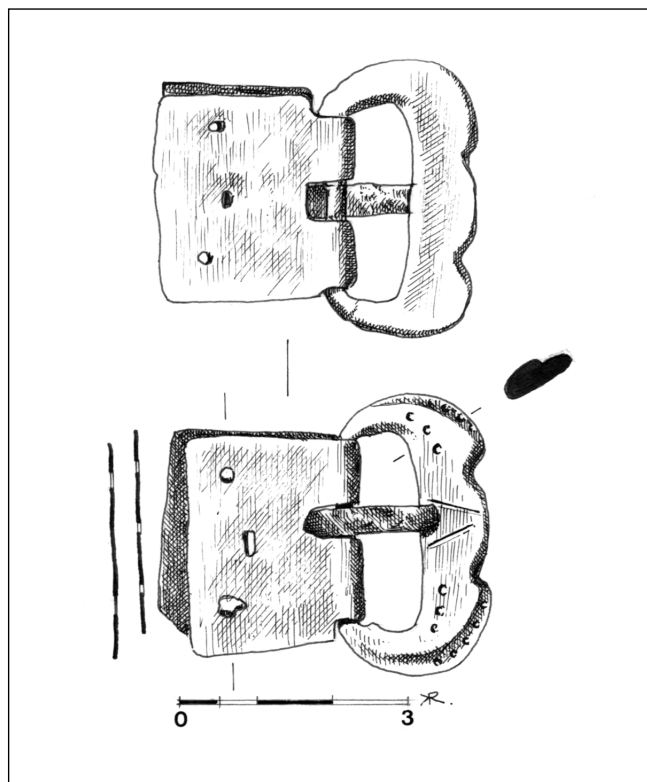

slika 8 glinena svjetiljka, IV-V. st.

obrađeni zubačom što bi moglo govoriti o tome da su graditelji grobnice i sami klesali kamen do željene forme (Gaitsch 1978). Ti su se isti graditelji služili i

materijalom s rimske nekropole te su za pokrov grobnice upotrijebili dvije stele.¹² Taj nas podatak upućuje na činjenicu da se grobnica mogla sagraditi tek od onoga

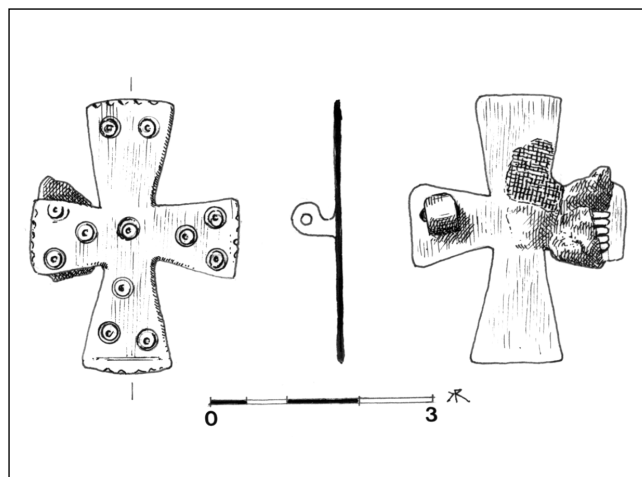
¹² Unatoč postojanju različitih prijedloga o mjestu tilurijske nekropole, još uvijek nije utvrđeno gdje se ona nalazila. Nekropola rimskog vojnog logora svakako nije bila previše udaljena od Vojnića te transport nije predstavljao veći problem. Zanimljiva je teza N. Cambija, 1997., str. 173. koji objašnjava razloge nalaza sedam rimskih stela u grobu u Dugopolju. Cambi naime, ne vjerujući u mogućnost transportiranja teških stela od Tilurija do Dugopolja (udaljenost je oko 15 km), iznosi mišljenje da je oko Dugopolja morala postojati nekakva vojnička postaja u funkciji obrane Tilurija, uz koju su se i pokapali vojnici.

slika 9 Pojasna kopča, IV. st.

vremena kada logor, barem svojim većim dijelom, biva napušten. Posljednji epigrafski spomenici vojnika iz Tilurija datiraju u drugu polovicu III. st. Smatramo dakle, da se ova grobnica mogla sagraditi već početkom četvrtog stoljeća. Na takav zaključak upućuje i grobni prilog svjetiljke koja se svojim tipološkim karakteristikama može datirati u IV. st. Pojasna kopča, premda ne sasvim dobro sačuvana, ipak pokazuje karakteristike po kojima bismo kao vrijeme njezine izrade mogli smatrati IV. st. Međutim, križolika je fibula sasvim jasno kasniji proizvod i to vjerojatno VI. odnosno VII. st. Od kostiju pronađenih u grobnici sačuvane su kako smo naveli samo neke od većih, ali njihov broj nedvojbeno upućuje na dva pokojnika.

Rimske tegule, odnosno dijelovi tegula, govore o tome da je jedan pokojnik bio postavljen u tzv. dvoslivni grob. To bi pak upućivalo na zaključak da je grobnica korištena dva puta. Prvi put tijekom IV. st., kada je pokojnik čije je odijelo pridržavao pojas s kopčom, položen u grobnicu u lijesu od rimskih tegula, te mu je za grobni prilog bila postavljena svjetiljka. Ova je grobnica, međutim, bila namijenjena i nekim drugim pokojnicima na što već upućuje i sama arhitektura grobnice s otvorom. Međutim, iskorištena je u tom smislu tek dva ili tri stoljeća kasnije, kada je u grob bio položen pokojnik čija je odjeća bila ukrašena križolikom fibulom.

slika 10 Križolika fibula, VI.-VII. st.

U rimskom su se svijetu mijenjale vrste pokopa, od spaljivanja pokojnika, preko polaganja u zemlju do postavljanja u sarkofage. Iako još nisu sasvim razjašnjene okolnosti ovih promjena, sredinom 2. st. prešlo se na ukop tijela pokojnika što je na grčkom istoku već odavno bio običaj (Toynbee 1971). Iako je kršćanstvo donijelo sasvim novu predodžbu zagrobnog života od one koja je vladala u antičkom poganskom svijetu, kao i sasvim nove obredne običaje, način skeletnog pokapanja mrtvacu bio je tek ponešto modificiran.

I u provinciji Dalmaciji sačuvani su brojni primjeri grobova i grobnica iz svih razdoblja antike. (Dygye 1996: 80; Paškvalin 1959: 149 – 169; Bojanovski 1964: str. 103 – 121; Paškvalin 1970: 667 – 687; Rendić-Miočević 1989: 63 – 81; Cambi 1994: 147 – 181; Milošević 1998). Grobovi iz razdoblja kasnoga Carstva svjedoče da se rani kršćanski ukopi nisu previše razlikovali od onih istovremenih poganskih.¹³ Tijelo pokojnika stavljali su u kamenjem obložene grobne jame, u komore sagrađene za jednog ili više pokojnika, ali su ih isto tako polagali i u sarkofage. Arhitektura pokojnikovog groba uglavnom je i prije svega ovisila o materijalnoj situaciji pokojnika, a ne isključivo o njegovoj vjerskoj opredijeljenosti. Ipak, ako je u grob bio položen nekakav prilog, ili ako su se sačuvali ukrasi s tijela ili odjeće, jasno je da se u tom slučaju može barem pretpostaviti vjerska pripadnost umrloga.

Što se tiče grobnice u Vojniću, u kojoj je u vremenskom razmaku od najmanje dva stoljeća bilo pokopano dvoje ljudi, može se s priličnom sigurnošću ustvrditi da je onaj pokojnik, koji je kasnije položen u grobnicu bio kršćanin. O tome vrlo jasno svjedoči brončana križolika fibula. Međutim, za pokojnika koji je bio u lijesu na dvije vode i kojemu su u grob položili

¹³ O problematici karakterizacije određene arheološke građe kao rimskodobne odnosno ranokršćanske govorila je B. Migotti. Autorica je vrlo razložno iznijela sve probleme vezane uz razlikovanje poganskih i ranokršćanskih grobova u provinciji Panoniji. Međutim gotovo se ista problematika postavlja i na području provincije Dalmacije (Migotti 1998: 89-115).

svjetiljku, to nikako ne možemo tvrditi. Iako je pokopan u doba kada je kršćanstvo u provinciji Dalmaciji već pustilo čvrsto korijenje, ipak su poganski živalj i njegovi običaji bili još itekako prisutni. Stoga nam se čini da ćemo, nazvavši ovu grobnicu iz Vojnića kasnocarskom,

najbolje okarakterizirati kompleksno duhovno stanje rimskog imperija IV. st. Time ne pobijamo kršćanske elemente toga doba, ali ono što je u ovom slučaju još značajnije, ne previđamo niti još uvijek žive poganske običaje dijela tadašnjih stanovnika.

POPIS LITERATURE

- Betz 1939 A. Betz, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Baden bei Wien 1939.
- Bojanovski 1964 I. Bojanovski, Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku, *Naše starine* IX, 1964, 103 - 121.
- Bullinger 1969 H. Bullinger, *Spätantike Gürtelbeschläge*, Brugge 1969
- Cambi 1984 N. Cambi, Salonitan "piscinae" VAHD 77, 1984, 227 - 241.
- Cambi 1993 N. Cambi, Stele iz kasnoantičke grobnice u Dugopolju, VAHD 86, 1993, 147 - 181.
- Dyggve 1951 E. Dyggve, *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951.
- Fadić 1997 I. Fadić, Spomenici VII legije na području Tilurija, Diadora 18 -19, 1997., 105.
- Gaitzsch 1978 W. Gaitzsch, *Römische Werkzeuge*, Stuttgart 1978.
- Ivany 1935 D. Ivany, *Die Pannonischen Lampen*, Budapest 1935.
- Jurić 1998 R. Jurić, Le fibule a forma di croce in Croazia, *Radovi XIII međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju II*, Split 1998., 1098 - 1106.
- Košćević 1991 R. Koščević, *Antička bronca iz Siska*, Zagreb 1991.
- Menzel 1954 H. Menzel, *Antike Lampen im Römisch- germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz 1954.
- Migotti 1998 B. Migotti, Vrednovanje arheološke građe rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije, *Accede ad Certissiam*, Zagreb 1998., str. 89 - 115.
- Milošević 1998 A. Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Split 1998.
- Paškvalin 1959 V. Paškvalin, Dva nalaza kasnoantičkih grobova na svod i kratak osvrt na dosadašnje nalaze tih grobnih komera na teritoriju Bosne i Hercegovine, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n.s. XIV, 1959., 149 - 169.
- Paškvalin 1970 V. Paškvalin, Prilog datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine, *Adriatica*, Zagreb 1970, 667-687, 669
- Rendić-Miočević 1987 D. Rendić-Miočević, *Carmina Epigraphica*, Split 1987.
- Rendić-Miočević 1989 D. Rendić-Miočević, Epigraphica riditina anecdota - uz jedan davni nalaz kasnoantičkih grobova u Danilu Donjem, *Arheološki radovi i rasprave* 11, 1989., 63 - 81.
- Sanader 1998 M. Sanader, Tilurij - rimski vojni logor. Prethodno izvješće s arheoloških istraživanja 1997. i 1998. g., *Opuscula archaeologica* 22, 1998., 243 - 255.
- Sokol 1998 V. Sokol, Rimski metal s Kuzelina, *Katalog izložbe Zagreb* 1998.
- Vikić-Belančić 1976 B. Vikić - Belančić, *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, Zagreb 1976.
- Toynbee 1971 M. C. Toynbee, *Death and Burial in the Roman World*, London 1971
- Vinski 1968 Z. Vinski, Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji, *VAMZ* III, 1968., 103 - 166.
- Wilkes 1969 J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.
- Zaninović 1996 M. Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996.

SUMMARY

A LATE IMPERIAL GRAVE VAULT FROM VOJNIĆ

Key words: Tilurium, Vojnić, military camp, Roman grave, stela, clay lamp, belt buckle, cross-shaped fibula

At the site of Vinogradina in the village of Vojnić, which belongs to the town of Trilj, and is located next to the former Roman military camp of *Tilurium*, a Roman grave vault was excavated in 1997. The partially preserved bones of two deceased individuals, a clay lamp, broken *tegulae*, a belt buckle, and a cross-shaped fibula were found in the grave vault. The grave vault was built of stone blocks of unequal dimensions, with an entrance on the east. It was covered with two Roman funerary *stelae*. One stela belonged to a soldier of the 7th legion, and the other to a slave. Analysis of the architecture of the grave vault,

the grave goods, and the finds indicates that two burials were performed in the grave vault. The first burial took place during the 4th century. The deceased had a belt buckle and was placed in an eaved coffin, with a clay lamps placed next to him. In the 6th or 7th century, the second deceased individual, with a cross-shaped fibula on the clothing, was placed in the grave vault. At the time when the grave vault was constructed and when the first deceased was placed in it, thus in the 4th century, Christianity was already fairly widespread in the Roman province of Dalmatia. But parallel with Christians, pagans still existed, as could have been the case with the first skeleton. So as to emphasize such a social and religious state in the Empire in the 4th century, we have referred to this grave vault from Vojnić as late Imperial.

Translated by B. Smith-Demo